

3. Карпіловська Є. Вторинна номінація у сучасній українській мові : тенденції розвитку / Євгенія Карпіловська // Лінгвістичні студії. – Вип. 20. – Донецьк, 2010. – С. 27–32.
4. Кульматицька О. Лексика сфери масової культури в соціолінгвальному вимірі / Оксана Кульматицька // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Сер. : Мовознавство. – Вип. 2 (17), 2007 – 1 (18), 2008. – С. 103–110.
5. Медвідь І. В. Прагматичний ефект перифраз-антропонімів у заголовках ЗМІ / І. В. Медвідь // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. – 2008. – Вип. 26. – С. 31–34.
6. Силка А. А. Сучасні тенденції у творенні іменників – назв осіб в українській та російській мовах / А. А. Силка // Наук. праці Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили. Філологія. Мовознавство. – 2010. – Вип. 125. – С. 78–82.

У статті розглянуто метамовні коментарі, якими в сучасних медіа мовці супроводжують слово зірка в метафоричному значенні – як назви особи, що досягла масової популярності. Наголошено на таких аспектах рефлексії, як оцінювання номінативної адекватності слова та міркування щодо змін у картині світу, відображених у функціонуванні й поширеності цієї одиниці.

Ключові слова: метамова, метафора, оцінка, мовна картина світу.

*The article considers metalingual comments which accompany the word **zirka (star)** in its metaphoric meaning – naming a person who has reached great popularity – in contemporary media. The most underscored aspects of the reflection are evaluation of nominative adequacy of the word and reasoning about changes in the world image reflected in the functioning and spread of this lexical unit.*

Key words: metalanguage, metaphor, evaluation, language world image.

Інна Царалунга
(Хмельницький)

УДК 811.161.2'373

ВИЖВІВЩИНА XVII СТ. ОЧИМА ЇЇ СУЧАСНИКІВ

Одним з основних завдань сучасної української мовно-історичної науки є створення лінгвістичних портретів окремих періодів в історії української мови [1, с. 104]. Значну роль у цьому відіграє видання й опрацювання найважливіших писемних пам'яток української мови. На сьогодні за допомогою давніх текстів дослідники простежили історико-мовні процеси в різних регіонах українського мовно-культурного континууму, зокрема ґрунтовно проаналізовано українські пам'ятки офіційно-ділового стилю XVI–XVII ст. Це насамперед Акты Бориспольского мейского уряда 1612–1699 г. г. С предисловием Стороженка А.В. – К., 1892; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII в., изд. В. Модзалевским. – Чернигов, 1912; Панькевич І. Фольварочна грамота Алексія Мироловича 1607 р. як пам'ятка українського лемківського говору на Спиші / І. Панькевич // *Linguistica Slovaca*. – №№ 4–6, 1946–1948; Документи Богдана Хмельницького (1648–1657). – К., 1961; Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 pp.) / підгот. до вид. М. К. Бойчук. – К., 1965; Акти села Одрехови / за ред. І. Керницького, О. Купчинського). – К., 1970; Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. : збірник актових документів / підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Русанівський, К. С. Симонова та ін. – К., 1981; Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст. / відп. ред. І. П. Чепіга. – К., 1986; Книга Київського підкоморського суду (1584–1643) / підгот. до вид. Г. В. Боряк, Т. Ю. Гирич, Л. З. Гісцова, В. В. Німчук та ін. – К., 1991; Волинські грамоти XVI ст. / упоряд. В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – К., 1995; Реєстр Війська Запорозького 1649 року / підг. до друку О. В. Тодійчук, В. В. Страшко, Р. І. Осташ, Р. В. Майборода. – К., 1995; Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року / підгот. до вид. А. М. Матвієнко, В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2002; Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко. – Житомир, 2004.

Поза увагою залишається збірник актових документів давнього містечка Вижва (сучасне с. Нова Вижва Старовижівського р-ну Вл. обл.). Вижвівська актова книга належить до українських писемних пам'яток XVII ст., зберігається у Центральному державному історичному архіві України (м. Київ), фонд 32, опис 1, справа 1. Дотепер діахронними

дослідженнями Вижвівщини займалися переважно історики, краєзнавці – А. Заєць, Ю. Мазурик, О. Цинкаловський [2, с. 36; 3; 4; 7, с. 189].

За змістом Вижвівська актова книга (далі ВК) – це збірник актів купівлі-продажу нерухомості містян, а також справ щодо заповідання, дарування та обміну майна. Вона є важливим джерелом для вивчення особливостей офіційно-ділового стилю української мови XVII ст., зокрема його словникового наповнення. Тож завдання нашої розвідки – дослідити словник пам'ятки, виявити лексико-семантичні групи у його складі, проаналізувати народнорозмовні й іншомовні слова з погляду їхнього функціонування у ВК, розкрити її мовний колорит.

Лексикон пам'ятки позначений впливом як тогочасного писемно-літературного узусу, так і живого мовлення вижвівчан XVII ст. Крізь тканину юридичних штампів, канцелярських стандартів просочувалася чимала кількість народнорозмовних висловів. Така загальноживана лексика не лише розкриває мовне багатство українського народу, а й допомагає краще пізнати його побут, матеріальне і духовне життя періоду пізнього середньовіччя.

Чимало прикладів активного використання номенів на позначення осіб за різними їхніми характеристиками. Зокрема, назви спорідненості й родинних зв'язків: брать 140 зв., братанець 164, братанич (тут і далі курсивом позначено надрядкові літери – *І. Ц.*) 179, пор. діал. *братанець, братанич* «племінник з боку брата, небіж» (ВТСУМ, 95), браца 251, дочка 193 зв., доща 193, д'фверь 154 зв., дядко 172 зв., жона 161 зв., зять 172 зв., малжонка 149, від пол. *malżonka* (Brückner, 320), matka 187 зв., від пол. *matka* (Brückner, 325), мужь 154 зв., отець 149, отчим 159, пасєрбь 277, сєстра 167 зв., сєстрєнець 164 зв., пор. діал. *сєстринець* «племінник, син сестри» (ВТСУМ, 1310), сынь 141 зв., швакро 182 зв., пор. діал. *швагер* «шурин; сестрин чоловік; зять; дівер» (ВТСУМ, 1615), а також: д'фти 188, потомокь 184, потомство 155, предьки 175 зв.

На основі матеріалу ВК можна зробити висновок щодо соціальної диференційованості суспільства північно-західної Волині XVII ст., оскільки за родом занять, соціальним статусом та національністю виокремлюємо такі назви осіб: ареньдари 180, бурмистрь 165 зв., воит 35 зв., жидь 177, ковал 141 зв., мешчанинь 36, мешчанка 145, наместникь 147, обывател 172 зв., пан 152, панове 165, паня 152, попъ 191, присєжникь 180, свещеник 165, сєбрь 180 зв., судия 165.

Про поділ тогочасного суспільства на різні верстви свідчать атрибути власних назв містян. Із текстів ВК виокремлюються найменування заможніших, мешканців, що додатково увиразнено писарями й підписками: славетному Васкови Лєсюковичови, мешчанину вижовському 36, славетныи Хведко Шелєсть, мешчанин вижєвскии 144 зв., славетному Хведкови Ништови, мешчанинови вижовському 145, славетныи Улас Демєнич, мешчанин вижєвскии 146 зв., славетныи Лукашь Хомич Лєсюкович 175 зв., уроджоныи пань Іан Зимницьки 183, крунъту пана Іана Зимницкого 159, пїу Сачьку Михъновичу 202, его милости пїу Іану Пнєвскому 212 зв., а також жіночі іменування представників шляхти, міщан: славетная Мєлаха Марциновна Кондратоваа, низєваа мешчанка вижовскаа 145, из панєю малжонкою своєю Марушкою Валєнтиновною 152, славетна Бровчиха, мешчанка вижєвска 179. Позаяк вижвівські простолюдини іменувалися часто лише на ім'я із вказівкою про рід занять тощо: Миско, ковал 141 зв., Хаскєль жидь 150 зв., Хведко Ковал 153, Штепана Лєсничого 169, Шєвца Матфєіа 176 зв.

Переважна більшість антропонімів – двокомпонентні найменування осіб: Пєтра Панковича 35 зв., Іаном Щастновичєм 140, Іацько Пєчка 142, Гапька Лисовна 154, Аньдр'фю Москалю 162 зв., Оурисци Короцєвни 172зв., Верємєєви Калєниковичу 177 зв., Хведчихи Трипачихи 179, до Уліанки Ковалскоє 182 зв., Полажска Юрковна 185 зв., Васіа Костукова 187 зв., Уліана Демидовна 188, З'фньки Потьєвны 191 зв., Васкови Куцикови 276, Грицєви Порьдубцови 277, Матфєи Кримніаница 278 тощо. Проте чимало трилексемних жіночих і чоловічих іменувань: Полажска Іацькова Лакотиха 142 зв., нарошєви Васковичу Забєлич/у

153 зв., Радкови Мисковичу Слусаровичу 155 зв., Иваї Карпович Пукаликъ 159 зв., Лєс Ковал Михнович 162, Семєнови Иванович[у] Воцєху 167, Хведкови Приступи Ковшкови 172 зв., Савци Потѣвичу Карьповичу 184, Иванови Иванович[у] Синовчєвич[у] 186 зв., Романъ Мискович Данилович 187, Степана Рудьниковича Вшолковського 192 зв., Хведко Ништь Дємидовичъ 202 зв., Матфєи Устїановичъ Сємакович 278 та ін.

Засвідчені рідковживані імена, які сьогодні майже не використовуються: Вунка 250 зв., Дацько 189, Киръ 179, Луція 161 зв., Мєлєхъ 36, Олихверъ 35 зв., Просиміа 193 зв., Радко 155 зв., Сачько 156 зв., Харко 186 зв., Іацько 165 зв.

Побутова лексика дає відомості про розвиток господарювання у місті. Це, зокрема, назви тварин: бідло 164, воля 159, кони 164, овци 164, зо пчолы 152 зв.; назви споруд та їхніх частин: при будованю 181 зв., будунокъ 164, вали 184, дерево до будованія избы 166, дом 143 зв., замокъ 180, млины 181, мостокъ 162 зв., огорожа 178 зв., рєжница 157, пор. *різниця* «бойня; торговельний ряд» (ЕСУМ, V, 92), рынок 182 зв., солодовніа 181, стина 157, стодола 182; назви дрібних предметів побуту, домашнього начиння: гроши 155 зв., дробіазки 164, книга 35 зв., монєты 141 зв., пеніази 140, скрынка 192.

Назви господарських об'єктів, сільськогосподарських територій та засобів їхнього розмежування теж знайшли своє місце в пам'ятці: болото 176, за волоками 172 зв., пор. заст. *волока* «ділянка землі площею близько 16,8 га» (ВТСУМ, 200), отъ выгонъ 142 зв., пор. *выгонъ* «ділянка землі, призначена для випасання худоби і для обробітку; вигін» (СЛУМ, V, 136), отъ выпусту 177, пор. *выпустъ* «пасовище, вигін» (СЛУМ, VI, 7), на гостинци 161, границы 146 зв., на кгрунтах 172 зв., косподарствах 163 зв., добрами 149 зв., пор. *добра* «майно, власнісь, маєток» (СЛУМ, VIII, 50), отъ дороги 140 зв., дубровами 152 зв., засєвки 164, ω застѣнок 172 зв., пор. *застѣнокъ* «частина землі, відділена від поселення природними або штучними границями» (СЛУМ, X, 229), з лєсами 152 зв., маєтност 184, мокрєць 179 зв., пор. *мокрєць* «злегка заболочена низина» (ЕСУМ, III, 499), за морком 156, пор. заст. *морг* і *морг* «ділянка землі, що дорівнює 0,57 га» (Грінченко, II, 444; ЕСУМ, III, 512), надѣль 181, по огород 174, ωзимины 164, плаць 36, пор. *пляць* «земельна ділянка, місце під забудову» (ССУМ, II, 154), полволокы 276 зв., за полєм 180, ползастѣнъку 176 зв., полморка 140, полплєца 143, рєчка 142 зв., рика 147 зв., ровъ 181, до ровца 183 зв., роль 181 зв., синожат 178 зв., отъ ставу 141, на улици 166, по улочку 188 зв., фольваркови 183 зв., пор. *фільварок* «комплекс земельних угідь; панський маєток; хутір або виселок» (ВТСУМ, 1537).

Завдяки детальному опису земель, що були предметом дарування, купівлі-продажу, успадкування, стали відомими власні назви географічних об'єктів місцевого значення – мікротопоніми Виживщини. Це ще важливіше з огляду на тісний зв'язок власних назв мікрооб'єктів із місцевим усним мовленням та їхню наближеність до апелятивів [6, с. 374–375].

Для називання полів, ґрунтів та сільськогосподарських угідь у ВК використано такі мовні одиниці: на Великом Полю 179 зв., ґрунт Лакотиньскии 144 зв., волоки Низовскии 179 зв., морка Салуного 140 зв., полморка з будованєм, що се называєт Подварокъ 164, застѣнокъ прозвиском Сопловскии 154 зв., полморка Пѣрчѣнськаіа 164. Засвідчено чимало назв урочищ: на урочищу Билавином Острови 172 зв., врочиском У Воропцу 176 зв., на врочиску Заліадничу 146 зв., на врочискахъ Копєчищахъ 162 зв., Мокром врочиском 186, врочиском У Хвое Оскovy 169.

Писемна пам'ятка дуже багата на детальні описи територій, де розміщувалося нерухоме майно, часто відділене гостинцями, дорогами: отъ дороги Вижевскои 148 зв., отъ дороги вилєнское 179 зв., на гостинцу Ковєлским 182, отъ дороги Мацїєвскои 189 зв., дороги подварковои 157, на гостиньцу Ратєнским 177 зв., а також вулицями: улици Борзовскои 175, улици Волєнское 186, на улици Долгои 166, отъ улици Загорскои 143 зв., улици Замковои 191, на улици Мєлницькои 173 зв., по улочку Паркановую 188 зв., на улици Ратєнськеи 191 зв.

Зрідка трапляються гідроніми: по рѣку Берєжницю 155 зв., по реку Вижевскую 156, болото Вцопєцьное 176 зв., рiku прозвиском На Заліадньиччо 141 зв.; ойконіми: у Выжви 153, маєтност Бродьки 184, пор. сучасне с. Брідки Старовижівського р-ну Вл. обл. (СГН Укр, 46), з Дубєчна 166, сучасне с. Дубєчне Старовижівського р-ну Вл. обл. (СГН Укр, 141),

на Загорє 157 зв., пор. численні населені пункти *Загір'я* в І.Ф., Льв., Тр. обл. (СГН Укр, 157), в Хотиню 152 зв., пор. с. *Хотин* Рівненського р-ну Рв. обл. (СГН Укр, 472).

Часто вживаються назви абстрактних понять, серед яких насамперед виокремлюємо назви одиниць вимірювання, зокрема назви місяців: *август* 187, *апріл* 165, *генвар* 163, *декабр* 159 зв., *июнь* 143, *март* 142 зв., *маи* 180 зв., *нояембр* 144 зв., *октябр* 172, *сеї* 157 зв., *фєврал* 190 зв.; назви понять простору, часу: *вѣкъ* 152 зв., *вѣчність* 152 зв., *дня* 144 зв., *конець* 141 зв., *копа* 192, *копец* 184, *по копча* 183 зв., *лѣта* 163 зв., *в межах* 145, *мѣсяць* 144 зв., *рокъ* 35 зв., *часть* 146 зв., *полчасти* 189 зв., *частка* 162 зв., *часъ* 153, *шмат* 162 зв.

Оскільки переважну більшість актів складають справи щодо купівлі-продажу земельних ділянок із забудовами чи без них, засвідчено чимало назв числових понять: *двадцат* 35 зв., *осмь* 145, *тисячного* 35 зв., *шестьсотного* 36, *обадва* 166 зв., *обе* 179 зв., *осмина* 187 зв., *половица* 154 зв., *полчверть* 192, *третина* 160, *чвертька* 192 тощо.

Живий мовний колорит ВК створюють різноманітні назви якостей: *близкии* 278 зв., *волную* 152 зв., *добрыи* 155, *новое* 166, *пєвную* 140, *светого* 163, *правдивым* 165, *славное* 149, *старую* 178 зв., *убогои* 163 зв., *широкъ* 179 зв.; назви ознак стосовно до інших об'єктів, предметів, явищ: *бортным* 152 зв., *вѣчную* 192, *волостную* 148 зв., *грѣшному* 163 зв., *земскимъ* 183 зв., *крєвныє* 190 зв., *морковой* 161, *поїских* 35 зв., *протокулного* 167 зв., *спаского* 191, *спелным* 149; назви, що виражають належність: *аньдрєєво* 149 зв., *братовой* 276, *костюковее* 188, *кузмина* 187, *сачькова* 202 зв., *харкова* 187 тощо.

Поширеним явищем в аналізованій пам'ятці є вживання назв абстрактних понять, пов'язаних із фізичним і душевним станом особи: *близкостю* 175 зв., *воліа* 164 зв., *вѣры* 181, *дѣа* 163, *дїи* 163 зв., *до живота* 164, *здоровью* 163 зв., *любьви* 191 зв., *моц* 279, *памєти* 149, *пєвности* 184, *притомностю* 145, *розуму* 163 зв., *по смерти* 149, *хвала* 163, *хоробою* 163 зв.

Народнорозмовного характеру надають ВК сталі мовні звороти, приказки та приповідки: *теперь и на потом будучого вѣку* 152 зв., *во иміа отца и сына и светого дѣа* 163, *ку вѣчнои хвале Богу всемогущому* 163, *золотыхъ... руками отличоных* 166, *ежели єму Пань Богъ здари тым крунѣтом* 178 зв., *добръ, іакъ лежачихъ, такъ и рухомыхъ* 181, *от мала и до велика* 182 зв., *так долго и широко, іакосіа... в межах и в стенах своих маєт* 276 зв., *уступуючи прав своих вечистых* 277 зв., *оддалаючи... всѣхъ близких крєвных своихъ вѣкомъ* 277 зв., *даючи моц и владност єму самому* 279.

Іноді використовуються евфемічні сполуки, пов'язані з поняттям *смерть*: *небожчикъ Іармол славное памєти* 149, *росправуючи остатнею волею своєю* 163, *рабу божому Лєвку Дємковичу* 163, *памєти вѣчнои дїѣ и тѣлу моему грѣшному* 163, *будучи зневеженіа божою хоробою зложоньми и лѣтами подошлым, будучи веже ближшим ку смерти, а нежели ку здоровью* 163, *не мают єи нарушити до живота* 164, *на страшном суди Хстѣвым* 165.

Як зразок офіційно-ділового стилю, ВК містить чимало специфічних номенів – термінів, прикладів тогочасної професійної лексики галузі діловодства, юриспруденції, з-поміж яких насамперед потрібно виокремити віддієслівні іменники-назви дій, процесів: *выхованіа* 152 зв., *записаїю* 144, *записованья* 35 зв., *зневеженіа* 163 зв., *избавленію* 163, *ламаніа* 182, *мєшкканє* 190, *по одєбраїю* 153, *подобанья* 144, *за позволенєм* 184 зв., *в пошанованю* 190 зв., *притисненє* 165. До номінативів, пов'язаних із правовою сферою, зараховуємо: *владност* 279, *воїность* 278 зв., *вырокъ* 167 зв., *даровизна* 190, *долгъ* 180, *закъладъ* 192, *запись* 142, *зарука* 192, *згода* 191 зв., *купля* 35 зв., *мена* 166, *наклады* 167, *обычаю* 163 зв., *отчизна* 161, *перешькоды* 190 зв., *печатъ* 163, *подъпись* 183 зв., *потреба* 152 зв., *правомъ* 36, *припис* 184 зв., *за причиною* 181, *продажа* 175 зв., *роздѣль* 182, *сплат* 176, *справа* 35 зв., *судъ* 165, *трудность* 184, *угода* 192, *уріадъ* 175 зв.

Оскільки писарі були високоосвіченим людьми, то послуговувалися багатьма іншомовними висловами. Сфери судочинства стосуються випадки макаронізованої мови, що становлять пласт лексики, запозиченої із західноєвропейських мов: *документами* и *записами* *сознаными* 149, від. лат. *documentum* «доказ, приклад, повчання» (ЕСУМ, II, 105), своїм *кошьтом* *засту[пити]* повинєнь *буду* 184, через польське посередництво від німецьк. *koste*

«утримання, вартість, ціна» (ЕСУМ, III, 69), купно своє власное 144 зв., від пол. *kupno* «купівля, покупка» (ЕСУМ, III, 148), урядь видит самую слущьность 182, від пол. *sluszny* «слухний, правильний» (ЕСУМ, V, 311), указала тастаменьть мужа 163, від лат. *testamentum* «заповіт» (ЕСУМ, V, 561), ведьлугъ терьмину протокулного 167 зв., записць тень терьминь слово в слово 183 зв., припис терьмину с подь печатю 184 зв., від лат. *terminus* «закінчення, кінець, межа» (ЕСУМ, V, 554), котораіа сума в протокулах была 182 зв., від лат. *protocollum* «аркуш, приклеєний на початку книги» (ЕСУМ, IV, 610), ведлугъ обычаю правного 163, від пол. *wedlug* «відповідно до, згідно з чим, на підставі чого; за, поруч, поряд; через що» (СЛУМ, III, 200), запис вечистыи қасовати або нарушити 165, через пол. посередництво від лат. *quassare* «трясти, пошкоджувати, розбивати» (ЕСУМ, II, 399), ученили сплат сумы пѣніяжноу 176, від німецьк. *pfenning* «франкський срібний динар» (ЕСУМ, IV, 336), с котрого крунъту квитиѹемсія 176, жону и потомкоѹ ихъ вечѣными часы квитиѹом 279, через пол. посередництво від німецьк. *quit* «вільний, звільнений, оплачений» (ЕСУМ, II, 417), жодныхъ турбацыи не повинни пѣну Ивану чынити 250 зв., подилити безъ вшелакыхъ турбацыи 251 зв., через пол. *turbacja* «турбота, журба, неспокій» від лат. *turbare* «хвилювати, розладнувати, тривожити» (ЕСУМ, V, 679), становьшы обадѣва перьсонѹ іако браца рожоныѹ 251, через пол. мову від лат. *persona* «маска; роль; особа» (ЕСУМ, IV, 354).

Здебільшого мовні кліше, терміни та професійна лексика об'єднуються у мовні конструкції, утворюючи чітку структуру документа – три основні частини: протокол, текст та есхатол [5, с. 37]. За такими традиційними, офіційно закріпленими зразками у текстах ВК виокремлено характерні початки справ, власне текстові стандарти та кінцівки документів.

Зокрема, на початку справ вживалися такі мовні конструкції: на вриадѹ воитовскимъ мѣскимъ вижевским... постановивъшися очевистѹ, устьнѹ, іавнѹ и добровольнѹ, вызналъ до записованъя книгъ Тимошь 36; предъ нами, вриадомъ мѣсцькимъ вижевским... ставши очевистѹ, Васко созналъ тыми словы 140; передъ уриадомъ мѣсцькимъ вижевским... становивъшисѹ очевисто ку записаню до книгъ пан... споленъ изъ панѹ малжонкою своею 152; предъ нами... вриадомъ сполнымъ мѣсцькимъ вижевскимъ постановивъшисѹ очевистѹ, іавнѹ, добровольнѹ, а не будучи ни от кого примушонымъ, ани намовленымъ, Хаскель... посполъ изъ жоною своею Марѹю сознали 190 зв. тощо.

Текстова частина містила традиційний зачин: иж продалъ есми властныи кгрунът свои, мнѹ правомъ вечистымъ належачии плаць 36; иж-ѹм предалъ крунътъ свои власныи, никому ни в чѹмъ не заведеныи, то естъ полморка зъ будованѹм 140; иж-ѹм пѣстивъ за долъгъ свои... домъ мой власныи 143 зв., ижъ отецъ мой даровалъ дочку свою и зіатіа свого Ивана Наумовича вѣчными часы 146; ежъ іа... дарую всѣ добра свое... мужевы моему Хведькови 154 зв.; иж-ѹхъмы променіали крунътъ свои властныи зъ будованѹм 166; иж-ѹхъмы пустили купнымъ способомъ крунътъ полплѹца 182 зв.; иж-ѹхъмы учинили згоду межы собою вечистую 191 зв. і под.

Наприкінці власне тексту розміщувалися такі мовні звороти: и вжѹ волно естъ и будѹт тому Петрови тои кгрунъ помененыи продати и записати, дати и даровати такъ же на вечность 35 зв.; волно Васкови и жонѹ, и потомкомъ его тымъ крунътомъ іако своимъ шаповати, продати и дати и даровати и ку налипшѹму пожитку своему оборочати ведьлѹ свого подобаніа 141 зв.; волно ѹму будѹт мѣти, держати и спокоюнѹ уживати, и пожитковъ своихъ привлащати и ку налеѣшымъ пожиткомъ своимъ оборачати, отдати, продати и іакналепи розумѣючи шаповати 145; которымъ крунътомъ волно его мл шахвовати, продати и заменати и ку своему наилпшѹму пожитку оборочати, а на вжѹ с покрѣвными своими маю вечнѹ мовчати 212 зв. і под.

В есхатолі справ вживалися усталені вислови на зразок: и просиль Петръ, жебы таѹа его купля вечистаѹа была записана, што естъ записано 35 зв.; ѹ што просилъ Іакубъ, абы му тоѹе зезнанѹ было записано, што и ѹдержаль 140; которѹе продаѣ очевистымъ зознаѣмъ своимъ до книгъ змоцил и ствердилъ, и просили, абы то было записано, што ест записано

172 зв.; мы, уряд м'яскии, слышачи зизнанє Мисщишино, принали до книг и записали, що ести записано 212 зв.; и просили, абы было записано, што *ест* записано 279.

Тож, незважаючи на відсутність кодифікованих норм ведення діловодства, вижвівські канцеляристи прагнули досягнути лаконічності викладу матеріалу в справах, чіткої стандартизації тексту та рубрикації його елементів.

Отже, дослідження лексику ВК виявило значний пласт української живомовної лексики і фразеології. Зафіксовано іншомовні лексеми переважно латинського, польського та німецького походження. Виокремлено основні лексико-семантичні групи номенів, що відображають суспільно-політичне та духовне життя, побут мешканців м. Вижви того часу. Ономастикон Вижвівщини XVII ст., представлений передусім власними назвами осіб та мікротопонімами, уможливить висновок щодо основних процесів формування анторопонімо- та мікротопонімосистем. Професійна лексика ВК, мовні штампи та кліше свідчать про характерні риси офіційно-ділового стилю української мови періоду пізнього середньовіччя. Вихід цієї пам'ятки друком відкриє ширші можливості для всебічного дослідження її і, зокрема, для вивчення народнорозмовної та офіційно-ділової лексики українських актових документів давньої доби.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВК	Вижвівська актова книга. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Фонд 32. Опис 1. Справа 1.
ВТСУМ	Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2005. – 1728 с.
Грінченко	Словарь української мови / упор. Б. Грінченко. Т. I–IV. – К., 1907–1909.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови : у 7 т. – К., 1982–2006. – Т. I–V.
СГН Укр	Горпинич В.О. Словник географічних назв України / В. О. Горпинич. – К., 2001. – 526 с.
СЛУМ	Словник української мови XVI–XVII ст. Вип. 1–13. – Львів, 1994–2006.
ССУМ	Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / редкол. Л. Л. Гумецька та ін. Т. 1–2. – К., 1977–1978.
Brückner	Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa, 1974. – 805 s.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич С. О. Історія української мови : минуле й сьогодні (пленум Наукової ради «Українська мова», 29 жовтня 2009 р., м. Переяслав-Хмельницький) / С. О. Вербич // Українська мова. – 2010. – № 1. – С. 100–105.
2. Заєць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття / А. Заєць. – Львів, 2002.
3. Мазурик Ю. Городище доби пізнього середньовіччя в с. Нова Вижва на Волині / Ю. Мазурик // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні / ред. кол. : Телегін Д.Я. [відп. редактор], Титова О.М. [заст. відп. редактора] [та ін]. Випуск 15. – К., 2006. – С. 183–185.
4. Мазурик Ю. Печатка містечка Вижви першої половини XVIII ст. / Ю. Мазурик // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні / ред. кол. : Телегін Д. Я. [відп. редактор], Титова О. М. [заст. відп. редактора] [та ін.] Випуск 17. – К., 2008. – С. 259–261.
5. Мойсієнко В. М. Акти Житомирського уряду кінця XVI початку XVII ст. – важливе джерело вивчення тогочасної української літературно-писемної мови / В. М. Мойсієнко // Акти Житомирського градського уряду : 1590 р., 1635 р. – Житомир, 2004. – С. 5–41.
6. Поляруш Т. І. Мікротопонімія і місцевий лінгвальний контекст / Т. І. Поляруш // Studia Slavistica. Вип. 10. Ономастика. Топоніміка : зб. наук. пр. – Ужгород, 2009. – С. 372–383.
7. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року : у 2-х т. / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1984–1986. – Т. 1.– Вінніпег, 1984.

У статті досліджено лексикон Вижвівської актовї книги XVII ст. Установлено лексико-семантичні групи номенів, виявлено питому та запозичену лексику, проаналізовано загальну структуру документів у зв'язку із термінами, професіоналізмами, мовними штампами.

Ключові слова: *актова книга, лексема, лексикон, офіційно-діловий стиль, термін.*

The article deals with the lexicon of XVII century Vyzhivska assembly books. Lexical and semantic nomen groups were established. Specific and loanwords were revealed. The overall structure of documents in connection to terms, professionalisms and linguistic clichés was analyzed.

Key words: *assembly book, token, lexicon, official and business style, term.*

ЕЛЕМЕНТИ АНТИЕТИКЕТУ В ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА»

Як відомо, лінгвісти визначають етикет як національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, які реалізуються в системі стійких формул, виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях увічливого контакту із співбесідником.

Національні риси мовленнєвої поведінки українців відображають як їхню зовнішню культуру, так і глибокий та багатий внутрішній світ.

Питання мовленнєвого етикету українців досліджували в багатьох мовознавчих та народознавчих працях. Це, зокрема, І. Франко, М. Сумцов, Я. Головацький, В. Шухевич, І. Свенцицький, В. Сімович та багато інших.

За свідченням багатьох дослідників, українці завжди були ввічливою нацією. Відомий український громадський діяч, письменник, поет, публіцист Ю. Липа писав, що «ввічливість українців не має зовнішнього, формального характеру, а випливає з їхньої культури» [4, с.10].

Як відомо з історії, в українських традиціях не було вживання брутальних слів. За свідченням відомого українського письменника Ю. Мушкетика, «матюк рішуче не вписувався в побут українського селянина, не чувано в нас, щоб син пер матюком на матір, батько на дочку, це принесено північним вітром, воно розмиває сім'ю, рід, родину» [3, с.7].

Зазначимо, що мовленнєва культура українців підтримувалися громадськістю, церквою. Це мало різні мотиви, в тому числі й вірою у магічну силу слова. Ще давні люди розуміли й усвідомлювали магічну силу вимовленого слова. У міфології різних народів простежується художньо-образне уявлення предків про велику роль живого слова, поетично-пісенного, риторично-публіцистичного мовлення, про яскраву, почасти драматичну й трагічну долю людей, наділених Божественним даром – красномовством. Вони здавна вважали, що мова – «це дар Божий, самодостатня форма, механізм самоусвідомлення людини. Безумовно, константою мови є слово – текст і підтекст, образ і думка, конкретне поняття, символ, ідея і форма, зміст і стиль, відбиток речей і їхній першопочаток, еліксир нових понять і речей» [2, с.24].

На поведінку людей не менше впливає й антиетикет – вульгаризми, лайки, прокльони тощо, які мають на меті образити співрозмовника, принизити, побажати зла. Крім того, на антиетикетну поведінку мовців впливає інвективна лексика і фраземіка, яка, на жаль, зустрічається у житті. Для передачі колориту народного побуту до цієї лексики звертаються і письменники. Зокрема, це стосується повісті «Конотопська відьма» відомого українського письменника ХІХ століття Г. Квітки-Основ'яненка. Автор широко використовує такі різновиди елементів антиетикету, як лайку, забобони, прокльони, віщування, замовляння.

Найбільше лаються головні герої – конотопський сотник Микита Уласович Забрюха та сотенний конотопський писар Прокіп Ригорович Пістряк. Груба мова обох персонажів є яскравим свідченням їхнього духовного виродження. Для сотника Забрюхи та писаря Пістряка характерними є зневага до людей, самодурство, пияцтво, зажерливість, нетактовність, розумова відсталість. Навіть у спілкуванні між собою, вони часто вживають лайливі слова. Так, запрошуючи свого приятеля Пістряка до столу, Забрюха говорить: «Та що це ви, пане писарю, якого чорта до мене в світлицю прете?» [1, с. 15], «Сідай же, приятелю; якого-бо ти чорта там біля порога маячиш, як той цуцик на вірвовці?» [1, с. 22], «Чого-бо ти виєш, неначе собака?» [1, с. 73] тощо.

Ще брутальніша його мова з підлеглими козаками: «А лисий дядько вас зна! Цур вам, відчепітесь від мене. Війтесь собі, куди хочете, хоч на шибеницю» [1, с. 20]. Мова цих персонажів проникнута лайливими висловами і свідчить про їхню невисоку культуру.